

Ivana Havranová

ODVLÉČENÍ

MARENČIN PT

Ivana Havranová

ARBEIT MACHT FREI

ODVLÉČENÍ

MARENČIN PT

Ivana Havranová

ARBEIT MACHT FREI

HALT

ODVLÉČENÍ

MARENČIN PT

© Ivana Havranová, 2017
© Marenčin PT, spol. s r. o., 2017
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marencin@marencin.sk www.marencin.sk
Prologue © Pavel Traubner, 2017
Epilogue © Martina Kotoučková
Cover © Marenčin Media, s. r. o., 2017
Photo © archív, Martin Korčok
Design © Katarína Marenčinová, 2017
Jazyková úprava Sylvia Sachs
608. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-8114-852-1 (viaz.)
ISBN 978-80-8114-852-1 (ePub)
ISBN 978-80-8114-852-1 (PDF)

Ivana Havranová

Odvlečení

MARENČIN PT

PROLÓG

Pavel Traubner

Prežil som holokaust, síce v detskom veku, ale zanechalo to vo mne hlbokú stopu na duši, v srdci, v mysli i na tele. Ako štvorročný som vážil desať kíl, teda ako ročné dieťa, po návrate z bunkrov, kde sme v ukrutnej zime za pomoci slušných ľudí dokázali s rodičmi a starými rodičmi prežiť, som ešte rok v zotrvačnosti od strachu šeptal. Preto plne chápem vyjadrenia a emócie ľudí, ktorí majú rovnako strašné skúsenosti s najväčšou tragédiou Židov 20. storočia. Dlhé nasledujúce roky som sa spotený budil na nočnú moru a strašné výčitky, prečo práve ja som prežil a tisícky mojich detských rovesníkov, ktorí sa previnili iba tým, že boli Židia, skončili v plynových komorách a vyleteli ako sadze komínmi krematórií. Ba čo viac, niekedy ma táto výčitka schytí i po sedemdesiatich piatich rokoch od môjho narodenia. A mnohí z nich mohli v živote stať sa osobnosťami – ako Einstein, Weizmann, Ben Gurion, Bernstein, Bob Dylan, Leonard Cohen, Karvaš, Skutecký alebo kardinál Lustiger, ale i skvelí lekári, právnici, mlynári, krčmári, no aj úplne jednoduchí robotníci a roľníci, ktorí túžili zveľaďovať svoju vlasť, budovať si svoj majetok a najmä typicky židovsky – starať sa o svoju rodinu. Nebolo im to dopriate, jednoducho pre nepochopiteľnú zlobu, nenávisť, netolerantnosť. Nielen propagovanú zlosynom Hitlerom, ale, žiaľ, i mnohými občanmi na našom krásnom Slovensku. I preto človek vie pochopiť, že niektorí Židia, po vojne, po návrate z koncentrákov i hôr, keď im zahynula väčšina príbuzných, medzi nimi mnoho krásnych, kučeravých, krivonosích a tmavookých detičiek, zamietli svoje náboženské presvedčenie

s výčitkou Najvyššiemu, že pripustil také niečo, ako bol holokaust. Na druhej strane – práve niektoré momenty záchrany na úrovni zázrakov donútili Židov k ešte hlbšej viere v Boha, ešte viac veriť Tóre, ešte viac rešpektovať svoj judaizmus. A to je dobré, pretože práve týmto neotrasiteľne veriacim dokázalo, dokazuje a nepochybne i dokáže, že židovská viera, z ktorej vzniklo kresťanstvo i Mohamedovo proroctvo, sú nesmrteľné.

Môj starý otec v horách, v malej zemľanke, ma ako štvorročného sprevádzal a naučil modliť sa ráno i večer a po našej záchrane som veril, že to bol dôvod prežitia našej rodiny. A priznám sa, že dodnes sa ráno pomodlím za zdravie svojej rodiny, vzácnnej manželky, mojich dcér a najmä milovaných vnúčat, a aby nikdy nemuseli zažiť nakladanie do dobytčích vagónov a diskrimináciu len preto, že majú podľa Halachy židovských rodičov.

A som nesmierne vďačný Ivane Havranovej, že sa rozhodla spísať túto knižku, že sa rozhodla zaznamenať vzácne spomienky, myšlienky, históriu, ktoré sa s naším odchodom stratia. Vznikol dokument, ktorý bude pripomínať nasledujúcim generáciám, bez ohľadu na náboženskú príslušnosť, tragédiu ich predkov! A tá sa nesmie už nikdy opakovať!!!

AKO TO VYSVETLÍ BOH...

Jeho meno som poznala aj za socializmu. Novinár, ktorý mal „stopku“, lebo kritizoval príchod vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. No vtedy sme o príbehoch žien a mužov z koncentrákov nehovorili. Vtedy, za socializmu, sa hovorilo najmä o fašizme. Na obete sme mysleli iba povrchné. Dnes má stále dosť energie a konečne hovorí aj o svojom živote. Na tanieri nenecháva ani kúsok nezjedeného jedla, neznáša sprchu a končiace koľajnice. Zhovorčivý, milý, zdvorilý pán ALEXANDER BACHNÁR (1919) mi porozprával všeličo. Tvár muža odráža pocity, ktoré do duše prinášajú jeho slová. Elie Wiesel napísal, že holokaust nemal šesť, ale sedem miliónov obetí. Siedmy milión sú tí, čo prežili. Rozumiem mu. Eliemu Wieselovi. Veľmi.

Pochádzam z Topoľčian a narodil som sa v jednej najchudobnejšej židovskej rodine s desiatimi deťmi. Otec pracoval ako maliar natierač a moji všetci súrodenci boli remeselníkmi a robotníkmi. Takí sme boli chudobní, že na Hviezdoslavovej ulici sme nemohli platiť nájomné a dali nás do sociálneho bytu, mimo centra mesta. Byt bol taký zastaraný, že v kuchyni sme mali hlinenú dlážku.

Vravíte, že ste boli z chudobnej rodiny. Bolo vaše detstvo iné ako detstvo vašich kamarátov, rovesníkov?

My sme napríklad často takmer hladovali. Neraz sa stalo, že moja mama ma poslala na neďalekú lúku natrhať žihľavu a z nej urobila omáčku, ktorá, mimochodom, bola veľmi dobrá. K nej urobila knedlíky a to bol náš obed. Mäso, ak sme mali, tak iba v piatok večer, keď sa pripravovala šabatová večera. Hoci sme boli veriaci, naša rodina bola dosť ľavicovo orientovaná. Jedna časť orientovaná ľavicovo, druhá sociálno-demokraticky.

A rodičia?

Rodičia sa politicky neprejavovali. Pochádzali z nábožensky založenej rodiny. Môj dedo nebol síce rabín, ale nemal k tomu ďaleko. Takže u nás sa židovské tradície dodržiavali. Dodržiaval sa šabat, otec chodil pravidelne do kostola, do synagógy. Aby sa pomodlil a niekedy nato, aby od nejakého bohatého židovského súkmeňovca získal šesť korún, ktoré som potreboval na lístok, lebo som začal chodiť do gymnázia do Nitry.

Prišla však vojna...

Môj brat bol komunista a pracoval ako taxikár. Jedného dňa sme dostali z nórskeho Osla pohľadnicu a brat písal: Som na ceste do Španielska. Tri roky bojoval v španielskej občianskej vojne proti fašizmu. Naša rodina bola holokaustom tak postihnutá ako máloktorá. Sedem detí vojnu neprežilo! Moje dve mladšie sestry zahynuli v Osvienčime, moji traja bratia umre-

li v nemeckom vykynožovacom tábore, staršia sestra s manželom a brat s manželkou zahynuli s malými deťmi v Kremničke. Otec sa zachránil zázrakom! Keď ich koncom novembra viedli z Krajského súdu do Kremničky na likvidáciu, bola noc, okolo jednej-pol druhej, a môj otec mal vyše šesťdesiat rokov. Nevládal kráčať, tak ho nejaký Nemec alebo gardista udrhel puškou a otec v lese spadol. A gardisti nezbadali, že tam zostal ležať. Ráno ho našli ľudia z Kremničky so zlomenou nohou. Naložili ho a zaviezli do nemocnice k doktorovi Petelenovi. Vtedy bol riaditeľom nemocnice. Doktor Petelen sa môjho otca ujal a do papierov napísal, že ho odviezli do Topolčian, v skutočnosti však zostal v nemocnici. Bol november roku 1944. Keď gestapo a gardisti prišli kontrolovať nemocnicu, či sú tam Židia a partizáni, doktor Petelen dával môjmu otcovi falošné dokumenty. Lenže ten si povedal, že keď sa ako Žid narodil, chce ako Žid aj zomrieť. No doktor ho chcel zachrániť za každú cenu. Dal ho teda do jednej izby, akože pre infekčne chorých, a na dvere zavesil tabuľku: Škrvnitý týfus, flek tyfus. Po nemecky. Keď to gardisti a gestapáci uvideli, utekali ako diví! Báli sa nákazy. Doktor Petelen držal otca v nemocnici až do oslobodenia v apríli 1945. Potom som dal návrh na jeho vyznamenanie izraelskými úradmi. Lebo môj otec nebol jediný, koho zachránil. Vyznamenanie IN MEMORIAM prevzali jeho dve dcéry žijúce v Bratislave.

A vy ste kde boli?

Najskôr som bol príslušníkom židovskej vojenskej pracovnej služby. Takzvaný šiesty robotný židovský

prápor. Mali sme na modro prefarbené uniformy ešte hortyovských námorníkov z prvej svetovej vojny, namiesto pušiek lopaty a krompáče. Tam som bol až do júna 1942. Potom som sa dostal do nováckeho židovského pracovného tábora. Boli tam aj moji rodičia a brat klampiar so svojou manželkou a deťmi, moja sestra s manželom, moja ďalšia sestra, čo bola vynikajúcou krajčírkou, sa potom stala aj vedúcou dielne na výrobu konfekcie. V tom tábore. Tábor po prerode z koncentračného na pracovný existoval za relatívne dobrých podmienok vďaka tomu, že niektorí ľudia si so sebou z domu doniesli pracovné nástroje. Šijacie stroje, zväračky... Bola tam vysoká produktivita práce. Židia v tábore si uvedomovali, že čím lepšie a viac budú produkovať, tým istejší bude ich pobyt v tábore a znížia riziko deportácie do nacistických táborov. Ja som tam bol od júna 1942 až do vypuknutia SNP.

Nasilu vás umiestnili do deportačného tábora... Aké to tam bolo?

Spočiatku veľmi kruté. Pôvodne to boli drevami obložené skladištia zbraní. Spali sme na drevených pričiach s nahádzanou slamou a podmienky hygienické, stravovacie... veľmi zlé. Na raňajky kúsok chleba a čierna káva, čo nemala s kávou nič spoločné, na obed fazuľová polievka, chabý guláš... Postupne sa to zlepšovalo, lebo produkcia sa stále zvyšovala. Nakoniec sa na nás prišli pozrieť aj mocipáni z ministerstva vnútra. Nechali si tam vyrábať uniformy pre žandárov, hasičov, konfekciu. Niekedy zadarmo, niekedy niečo málo aj zaplatili.

A potom?

Z nováckeho tábora bolo deportovaných do koncentrákov vyše päťtisíc ľudí! Potom boli síce deportácie zastavené, no ich hrozba stále trvala. Stále sme mysleli na vyjadrenie ministra Šaňa Macha, ktorý povedal, že prejde marec, prejde apríl a transporty pôjdu znovu. Mojich rodičov neodvliekli. Zostali až do povstania a potom šli do Banskej Bystrice, do oslobodeného mesta. Nás, mladých chlapcov, tam bolo okolo dvestopäťdesiat a povedali sme si, že sa do dobytčákov už nastrkať nedáme. Chceli sme sa deportáciám brániť. A tajne sme si zaobstarávali zbrane. Napríklad od vojakov z tzv. rýchlej divízie, ktorá bola fakticky rozpustená. Za jeden hrnček masti a balíček cigariet som dostal samopal. Lebo slovenskí vojaci utekali domov a aby doma nemali zbrane, tak sa ich zbavovali. Z Novák šla do povstania jedna bojová skupina dvesto päťdesiatich chlapov a ja som bol medzi nimi ako veliteľ čaty. Po trojdňovom výcviku nás nasadili na strategicky dôležitý priestor vtedajších Baťovian.

Ako sa po vyhlásení protižidovských zákonov k vám správali vaši susedia, kamaráti, známi?

Môžem povedať, že v Topolčanoch sa ľudia antisemitsky neprejavovali.

A dozorcovia v tábore boli odkiaľ? Gardisti, o ktorých sme hovorili...

Hm... To bolo zaujímavé. Väčšinou zo Záhoria. Lebo... dostávali relatívne dobrý plat a zodpovednosť nemali takmer nijakú.

Ako sa k vám správali?

Surovo. Väčšina gardistov sa správala surovo a okrem toho sa nechávali podplácať. Vtedy ich odstavili a do tábora prišli slovenskí žandári. Neboli zhovievavejší. No menej suroví, slušnejší ako gardisti. Vymenili veliteľa a na jeho miesto prišiel dôstojnícky zástupca Gabčan. To bol jeden, aj keď to znie paradoxne, mimoriadne slušný človek. Taký slušný, že bol dokonca zapojený do príprav povstania a zúčastnil sa ho. Zranili ho a potom dostal ako zvláštny prípad aj známu 255. Keď vypuklo povstanie, nastúpili sme pred táborovú žandársku stanicu so zbraňami, mali sme pušky, niekoľko ľahkých guľometov, pištole, granáty, a keď veliteľ žandárov, bolo to ráno okolo siedmej, vystúpil pred nás ešte v pyžame, pozrel a povedal: Chlapci – už nám nepovedal väzni – chlapci, ja som vedel, že máte zbrane! Ale že toľko...! Bol som jeden z tých, ktorí o ňom dali osvedčenie, že si zaslúži uznanie.

Prišli ste do styku s Nemcami? S nacistami?

Osobne nie. Len bojovo.

Vaši rodičia boli obaja veriaci...

Otecko bol veriacim a maminka pochádzala z rodiny takmer židovského rabína. Už som o tom vrazil. U nás sa každý piatok zapalovali sviečky, modlila sa šabatová modlitba...

Vy to dodržiavate? Piatkové večery?

Nie. Nie je tu na to priestor a okrem toho, treba rozlišovať medzi náboženstvom, vierou, a inštitú-

ciou, cirkvou. Niekoľko môže byť veriaci a nemusí byť príslušníkom cirkvi. A u mňa je to tak. Narodil som sa ako židovský chlapec. Vyrastal som v židovských podmienkach. Bol som žiakom takzvaného chéderu. To bola predškolská výchova ješivy. V nej sa už vyučoval talmud. To som mal desať-jedenásť rokov! Dopoludnia bola normálna škola a poobede sme mali dve hodiny náboženstva. Učitelia boli takí erudovaní, že do tejto židovskej školy posielali aj niekoľko nežidovských detí.

Premýšľali ste niekedy o tom, prečo sa všetky tie hrôzy stali práve vyvolenému národu židovskému?

Elie Wiesel, nositeľ Nobelovej ceny, povedal: Historici budú vedieť vysvetliť, prečo bolo šesť miliónov Židov vykynovaných. Otázka však znie, ako to vysvetlí Pán Boh... Túto otázku si kladieme všetci. Ja však neviem, čo je to byť veriacim. Som príslušníkom náboženskej obce, vyrastal som v židovských podmienkach... Vidím, že židovskí vedci, umelci, odborníci vo svetovom meradle sú veľmi vyhľadávaní, najvyhľadávanejší. Málokteré etnikum môže ponúknuť tolko nositeľov Nobelovej ceny. A vysvetlenie? Jedného židovského rabína sa pýtali, kde majú Židia svoju vlasť. Tá sa zachovala tritisíc rokov. Hoci iné etniká medzitým zanikali. A rabín odpovedal: Židia majú dve svoje vlasti. Jednou sú cintoríny, kde sú ich rodičia a predkovia, a druhá vlasť je ich pamäť. A povedal veľmi múdro. Lebo Židia sú jedno uzavreté etnikum. Stať sa príslušníkom katolíckej cirkvi nie je problém. Naučiť sa Otčenáš

a Zdravas, mimochodom, ja ich ovládam po slovensky aj po latinsky...

Ste novinár, čítate dennú tlač, máte prehľad. Nebojíte sa dnešného extrémizmu? Máme ho už aj v parlamente!

Pozrite sa. Holokaust sa nezačal Osvienčimom. Holokaust sa Osvienčimom uzavrel. On sa začal vtedy, keď jednému nevinnému Židovi dali prvú facku. Nemôžem to vylúčiť! Dnes sa môže holokaust objaviť kedykoľvek a kdekoľvek a nemusí mať takú istú podobu, akú mal, keď ju bolo možno vyjadriť miliónmi židovských obetí. A bojím sa, že toto riziko tu je.

Šťastné detstvo

